

O KRITERIJIH PRAVILNOSTI V KNJIŽNI SLOVENŠČINI

I

Velika politična in družbena dogajanja na naših tleh v zadnjih dvajsetih letih so bila za slovenščino pomembna v več pogledih. V tem času se je znatno povečalo število ljudi, ki aktivno uporabljajo slovenski knjižni jezik. Še bolj se je pomnožilo število tistih, ki prihajajo s knjižnim jezikom v stik drugače: v šoli, pri branju knjig in časopisov, pri poslušanju radia in na javnih prireditvah. Ni pa pridobila knjižna slovenščina samo novega občinstva, ampak so ji pripadle tudi nove naloge. Pospešeni razvoj misli, tehnike in neštetihih področij, ki zaposlujejo sodobnega človeka, zahteva ustreznih novih izraznih možnosti. Spričo vsega tega je razumljivo, da mora biti deležen slovenski knjižni jezik posebne skrbi, ki bo primerna njegovi vlogi in pomenu v našem današnjem družbenem življenju. Tu so potrebni naporu vseh, ki z besedo in knjigo normo knjižne slovenščine ustvarjajo ali jo ugotavljajo in v teoretičnih in praktičnih pripomočkih kodificirajo. To so predvsem jezikoslovci, književniki, prevajalci, novinarji, terminološke komisije in ne nazadnje učitelji in profesorji slovenščine.

Sodeč po kritikah, ki so bile izrečene v naši javnosti na račun knjižne slovenščine, pa dosednji naporu niso rodili pravega uspeha. Tako pravi n. pr. neka kritika: »Obče je mnenje, da je naš knjižni jezik strašno težak in neustaljen... Namesto da bi bil... gibčno izrazilo, ... je postal nekakšno mučilno orodje, trpinčenje za pisca in bralca« (JiS I, 152). Ali, »da se stavba našega jezika vse bolj kruši in maje, da držijo samo še najbolj osnovne, vsakdanje reči, v vsem drugem pa nastaja vse večja zmešnjava, v kateri kmalu nihče ne bo vedel, kaj je prav in kaj narobe« (Noja 1958, 424); »da je naš jezik v krizi« itd. (NS 1950, 947.) Podobne sodbe niso osamljene in bi jih lahko še dalje navajali.

Glede vzrokov, ki so privedli do takega stanja, so kritiki različnega mnenja. Nekdo zatrjuje, »da je med izobraženci le še malo ljudi, ki znajo slovensko« (NS 1950, 947), drugemu pa se zdi, »da se jih preveč čuti poklicanih za ukazovanje in premalo za uboganje«, in nadaljuje: »Grešili so tudi jezikoslovci, ker so preveč hoteli, da bodi knjižni jezik plod znanstvenega dognanja, premalo pa so pomislili, da je njegovo bistvo, njegova upravičenost pravzaprav — pritrditev večine« (JiS I, 152). Podobno mnenje je izrazil tretji s trditvijo, »da je bil pogled naših slovničarjev na jezik doslej hudo konservativen in v marsičem prenostranski, brez resnega stika z življenjem in časom; zato je zbujal pomisleke in odpor zlasti pri pisateljih« (NSd 1955, 388). Četrty kritik ugotavlja, »da je slovenščini zadnje čase manjkala podpora jezikoslovja, zato je bil njen razvoj pomanjkljiv«. Pripominja pa: »Povejmo mimogrede, da je bil delež jezikoslovja pri razvoju slovenščine tudi desetletja pred tem premajhen« (NOja 1956, 103). Velik del krivde pa je po njegovem tudi drugod, kajti »svojim pisateljem odpuščamo tudi neznanje slovnice«, pri čemer ne misli majhnih spodrsnjajev, ampak »hude napake, ki so jih slovničarji in jezikovni kritiki šibali že nekaj desetletij — brez vidnega uspeha« (istotam, 105).

Iz takih kritik, kakršnih je seveda več, smemo povzeti predvsem to, kar imajo skupnega, namreč, da razmere v knjižni slovenščini zbujejo zaskrbljenost. Kritike se med seboj ločijo le po tem, komu pripisujejo krivdo za to stanje: jezikoslovcem, ki napačno razumejo svoj posel ali kažejo premalo vne-me, ali pišočim Slovincem, ki slovničarjev ne ubogajo, oziroma enim in drugim.

Med jezikoslovce po krivici štejejo tudi razne nestrokovnjake, katerih vpliv na del pišoče javnosti v jezikovnih vprašanjih je včasih dokaj občuten. O teh stvareh bolj ali manj razmišlja vsakdo, ki v knjižni slovenščini izraža svoje misli, in torej ni čudno, če ta ali oni ljubitelj slovenščine javno razpravlja o rečeh, ki so predmet jezikovne vede.

Najbrž smo si vsi edini v tem, da ne samo preprost človek, ampak tudi izobraženec, ki se trudi pisati prav in lepo po slovensko, s strahom jemlje pero v roko, kajti ves čas ga spremljajo dvomi, ali sme rabiti besedo, obliko ali konstrukcijo, čeprav jo sicer srečuje v knjigi in tudi sam rabi v vsakdanjem občevanju. Vprašanje pa je, ali je to že zadosten dokaz, da res ne znamo več slovensko, kakor nas dolži ena izmed kritik, ali pa tiči za tem še kaj drugega. Vsekakor s pavšalnimi obtožbami najbrž ne bomo soglašali, da pa je kritika mnogokrat na mestu, tudi ne moremo zanikati. Preveč bi se oddaljili od naše teme, če bi hoteli podrobneje raziskovati vzroke resničnega neznanja slovenščine, utegnejo pa biti med njimi tudi takšni: premalo poudarka na pouku slovenščine v šoli; učitelji in profesorji sami največkrat nimajo potrebnega znanja in tudi ne veselja do jezikovnega pouka; manjka teoretičnih in praktičnih del, na katera bi se mogli opirati; splošno podcenjevanje jezikovnega izobraževanja; knjižni jezik uporablja mnogo ljudi, ki niso imeli priložnosti, da bi si pridobili jezikovno izobrazbo; slabi zgledi; naglica, s katero živimo in ki je kriva marsikatero jezikovno površnosti; vdiranje neznanstvenih pogledov v teorijo jezikovne kulture, kar povzroča zmešnjavo in negotovost v jezikovni praksi.

Po drugi strani pa je neredko vzrok težav, ki jih imamo pri pisanju, relativna nerazvitost in zanemarjenost knjižne slovenščine. To je največ posledica vloge, ki jo je imela slovenščina od Trubarjevih časov dalje. Majhen narod, ki v zgodovini ni imel lastne državnosti, ni mogel razviti institucij suverenih narodov, zato so ostale funkcije slovenščine omejene na tistih nekaj področjih, ki so ji bila prepuščena kot nedržavnemu jeziku. Dediščina, ki smo jo prinesli v staro Jugoslavijo, je bila torej dokaj skromna. Vrhu tega so v jezikoslovlju do zadnjega prevladovali nazori mladogramatikov, ki so vso svojo pozornost posvečali starejšim fazam jezikovnega razvoja, sodobni jezik pa zanje niti ni bil znanstvena disciplina, ampak jim je služil samo kot izhodišče za rekonstrukcije. Zato ga tudi slavistični študij na naši univerzi med obema vojnama ni upošteval in šele zdaj polagoma dobiva svoje mesto. Ob takem stanju stvari so kaj lahko uspevali na tem področju neznanstveni pogledi in metode. Neredko so se jezikovna vprašanja reševala po smernicah tega ali onega političnega programa, ki je imel seveda drugačne cilje, kot je skrb za resnično kulturo jezika. Tako se tisti, ki so med obema vojnama spremljali politične boje, gotovo še spominjajo, da so bile oblike Beograd in Belgrad ter jugoslovanski in jugoslovenski nekakšen simbol in razpoznavni znak politične pripadnosti v govoru in pisavi.

Danes ni več ovir, ki so tako usodno vplivale na naš jezik v preteklosti, in kultiviranju slovenščine se objektivno odpirajo možnosti, kakršnih še ni imela v svoji zgodovini.

Kultura jezika — to je prostrano torišče. Pomeni slovar, v katerem je zajet besedni zaklad današnje knjižne slovenščine, in pomeni slovnico, v kateri je popisan in raziskan današnji knjižni jezik, s poslušom za njegove razvojne tendence in zakonitosti. To sta temeljni deli jezikovne kulture. Dopolnjuje jih vrsta drugih nepogrešljivih del: pravopisni in pravorečni slovar, slovar tujk, terminološki slovarji in thesaurus vsega slovenskega besedišča. Kultura jezika pomeni dalje proučevanje njegovega stilnega bogastva in funkcijske raznolikosti, in končno, jezikovno vzgojo v šoli in izven nje. V oporo temu prizadevanju so dialektološke raziskave in dela iz zgodovine jezika (historična gramatika, zgodovina knjižne slovenščine, obdelana s pritegnitvijo sociološkega vidika, in etimološki slovar).

Tako obsežno delovno področje zahteva ne samo dobro organizacijo, temveč tudi množico delavcev ter pod enotnimi vidiki izdelano teorijo in metodologijo. Tega nam je treba — o tem najbrž nihče ne dvomi — prej ko vsega drugega.

Odnos večine ljudi do jezika se največkrat začne in neha ob vprašanju, kaj je prav in kaj nápak. To je v kompleksu kulture jezika sicer majhen sektor, toda edini, ki v enaki meri mobilizira široko javnost in strokovnjake, ter ima, da tako rečemo, najbolj množično podlago. Za te stvari so sicer na razpolago pripomočki. Če smo v zadregi, pogledamo v Pravopis ali slovnico, kakršne vrste je pač vprašanje, ki nas zanima. Vsega pa v teh pripomočkih ne najdemo ali nas ne zadovolji. Včasih vladajo o različnih problemih različna mnenja. Navadno se razhajajo zaradi različnih kriterijev pravilnosti, ki jih imajo strokovnjaki in drugi, ki o jeziku razmišljajo. Vzemimo v roke katerikoli članek ali publikacijo z jezikovno problematiko, ki izide pri nas, pa se bomo o tem hitro prepričali. Še posebno jasno se to vidi v reviji *Jezik in slovstvo*, ki ima tretjino prostora odmerjenega kulturi jezika in nam torej s svojimi petimi letniki nudi dovolj primerov, s kako neenotnimi kriteriji presojava jezikovno pravilnost. Ne smemo se potem čuditi, če ljudem ni več jasno, kaj je prav in kaj ne, saj ne vedo, koga naj poslušajo.

Med kriteriji, ki jih najpogosteje srečujemo, so n. pr. takšni: pravilno je tisto jezikovno sredstvo, ki se uporablja v kakem narečju ali velja kot ljudsko; tujke, izposojenke in kalki so brez ozira na razširjenost manj vredni od domačih besed, tudi od tistih, ki so se jim že umaknile; ljudski izrazi so pravilnejši od knjižnih besed, ne glede na vrsto teksta; kar je staro, je bolj pravilno; prav je, kar je logično.

Stanje v knjižni slovenščini in izkušnje, do katerih so prišli narodi s kultiviranimi knjižnimi jeziki, nas svarijo, da ustvarjajo takšna merila anarhijo in povzročajo knjižnemu jeziku neprecenljivo škodo. Ne moremo si misliti kultiviranega jezika, če ni ustaljen in če ni zmožen vsega izraziti. Prav to pa omenjeni kriteriji preprečujejo. Zato so razni ozkosrčni jezikovni zakonodajalci in korektorji s svojim vplivom večja pokora za jezik kakor nekaj netalementiranih piscev ali prevajalcev in na pol pismenih ljudi, ki včasih v uradem ali poslovnem dopisovanju, v javnih napisih in celih knjigah razkazujejo revščino svojega jezikovnega znanja in seveda predvsem neučinkovitost pouka slovenščine v šoli.

Najgloblji izvor vseh nesoglasij o knjižnem jeziku je v tem, da se rado pozablja, čemu knjižni jezik služi. Če ga imamo zato, da se z njim Slovenci v enotni obliki sporazumemo, mora biti cilj kulture knjižnega jezika v prizadevanju, da bo imela slovenščina dovolj izraznih sredstev, s katerimi bo mogoče

točno, jasno ter vsebini in namenu primerno posredovati misli. Jezikovni teoretik upošteva pri tem zakonitosti, ki vladajo v jeziku, in razvojne tendence, ki so značilnost vsakega živega jezika. Podrejanje drugačnim ciljem jeziku ni v korist.

Ustaljenost je ena izmed značilnosti kultiviranega knjižnega jezika. To je načelo, ki ga mora imeti jezikoslovec vedno pred očmi. Pri nas ga brani menda edino A. Bajec in ga v svoji znani, v bistvu na sodobni jezikovni teoriji temelječi brošuri *Rast slovenskega knjižnega jezika* (1951) postavlja kot prvo zahtevo slovenskega pisanja. Knjižni jezik povezuje stoletja in generacije, preteklost in sedanost, in je kot važen element nacionalne kulture in tradicije. Podcenjevati prizadevanje po stalnosti v knjižnem jeziku bi pomenilo slabiti zvezo z najbližjo preteklostjo, kakor tudi omalovaževati potrebo po kontinuiteti slovenske kulture. Stalnost knjižnega jezika pa narekujejo tudi čisto praktične potrebe. Učenje knjižnega jezika zahteva leta in leta truda, preden ga je mogoče za silo obvladati, pogoste in številne spremembe pa po nepotrebnem otežkočajo pisanje in ljudi begajo.

Tendenca po ustaljenosti v knjižnem jeziku je v nasprotju s tendenco in nujnostjo, da se jezik nenehoma razvija in razrašča. Kakor ne pozna mirovanja človek, tako ga ne pozna živ jezik, ki mora človeškemu snovanju dajati ustrezen jezikovni izraz. Knjižni jezik tedaj ni okamenina, ampak izredno občutljiv instrument, s katerim se lahko izrazijo najzapletenejši in najsubtilnejši vzgibi človeškega duha.

Na teh dveh tendencah, ki se na videz izključujeta, so zgrajeni kriteriji jezikovne pravilnosti, po katerih se odloča sodoben jezikoslovec. Prva tendenca je značilna predvsem za glasoslovje in oblikoslovje, ki sta nekakšna jezikovna posoda, druga pa za sintakso in besedišče, v katerih se najbolj kaže izrazna moč jezika.

Ena prej omenjenih kritik očita pisateljem, da nočejo ubogati slovničarjev, ki se že desetletja trudijo odpraviti nekatere napake, druga kritika pa zameri jezikoslovcem, da hodijo svoja pota in se ne menijo za uzus. Torej dve popolnoma nasprotni mnenji in hkrati dva kriterija pravilnosti. Obe merili v slovenščini že dolgo poznamo. Prvega, s katerim si jezikoslovec jemlje pravico, da jeziku diktira, je pred skoro dve sto leti proglasil Marko Pohlin, drugega, da naj bo slovničar samo zapisovalec, ne pa zakonodajalec jezika, se je v svoji slovnici pred 150 leti držal Kopitar, a ga poznamo že iz Horaca.

Prvi kriterij, da je prav tisto, kar posameznik — pa naj bo to Pohlin ali lektor v založbi ali kdorkoli — spozna za pravilno, skriva v sebi nevarnost, da drugi ne bodo enakega mnenja. Če je tak posameznik en sam, to še ni velika nesreča, toda kadar ima mnogo posameznikov vsak svoj prav, se mora stavba knjižnega jezika vendarle zamajati.

Zato je v kultiviranih jezikih obveljal kriterij, ki izključuje vsako samovoljo, preprečuje anarhijo in je tudi najbolj demokratičen: pravilna so tista jezikovna sredstva, ki so se uveljavila v knjižnem jeziku s splošno rabo, ne glede na starost, izvor, slovnično pravilnost, zakone logike itd. Odstopanja so možna, kar je razumljivo, pri tistih jezikovnih sredstvih, ki so omejena na manjši krog ljudi, predvsem strokovnjakov. Tak kriterij onemogoča neodgovorno romantično igrakkanje z jezikom. Je rezultat realističnega spoznanja, da jezik ne more biti drugega kot sredstvo za sporazumevanje in da je za kultiviran jezik najvažnejši pogoj ustaljenost in prožnost. Ta kriterij je nadalje rezultat nič manj realističnega spoznanja, da jezikoslovec s po-

skusi, da bi spreminjal utrjeno jezikovno prakso, ne samo da jeziku v ničemer ne bi koristil, ampak tudi ne bi dosti dosegel. Področje, kjer lahko jezikovni teoretik s pridom posega v vprašanja jezikovne pravilnosti, je tam, kjer nastaja nekaj novega. To je ustvarjanje izrazov, ki so nam potrebni za poimenovanje novih predmetov in pojmov, in usmerjanje jezikovne prakse, ki se je začela spreminjati v nasprotju z duhom jezika, njegovimi zakonitostmi in razvojnimi tendencami. Pravopis — v ožjem pomenu besede — in pravorečje sta prav tako področji, kjer je jezikoslovec nepogrešljiv.

Treba bi bilo še odgovoriti na vprašanje, koliko je kriterij splošne rabe upoštevan v jezikovni teoriji knjižne slovenščine. A. Bajec se v prej omenjeni brošuri sklicuje nanj med drugim s tole odločno izjavo: »Naj bo oblika zgodovinsko še tako neupravičena, če jo je posvetila stoletna raba, mora ostati« (str. 4). Podobno ob drugih prilikah, n. pr. »...sprejmimo voljno in složno tisto, kar je utrjeno v rabi, saj je v nji zapisano izročilo štirih stoletij« (JiS I, 152), ali v odgovoru nekemu dopisniku, ki se mu je zdelo, da je *načrt za pouk* pravilneje kakor *učni načrt*, ko pravi, da so oblike *učni načrt*, *učni jezik*, *učna knjiga* v rabi že domala sto let, in zaključí: »Tudi če bi bilo vse to napačno, bi bilo že zdavnaj opravičeno v splošni rabi« (JiS I, 156). SP 1950 je v načelu — ne pa vselej v praksi — priznal ta kriterij s formulacijo v uvodu, ki so jo sestavljavcem nekateri zamerili: »Ta bi bil v tem presojanju (jezikovne vrednosti besed — B. U.) ostrejši, ta milejši, a življenje jezika gre svojo pot in se za take sodbe ne meni.«

Uzus kot merilo pravilnosti pri nas nima veliko zagovornikov. Nekateri ga odklanjajo, češ »da odpira ta kriterij preveč na široko vrata spačenim in tujim besedam. Z njim se da marsikaj, docela vse opravičiti« (JiS III, 352). Lahko trdimo, da ga pozna ali prizna le malokdo, ki se ukvarja z jezikom. In vendar je za ustaljenost jezika kriterij splošne rabe neogiben pogoj, s stališča pišočih pa pomeni konec mnogih dvomov in melagodnega občutka pri pisanju, če se od njih ne bo zahtevalo nekaj, čemur se njihov jezikovni čut upira. Vprašati se moramo, ali je napaka to, kar se slovničarji trudijo že desetletja odpraviti — da uporabimo kritikove besede — ali pa je napaka tisto, kar slovničarji trdijo v očitnem nasprotju s splošno, ukoreninjeno rabo. Ali je napaka, če napišemo komparativ *bolj pravilen* namesto *pravilnejši*, ali pa je napaka, zahtevati — razen izjemoma — samo *pravilnejši*? Ali je napaka, uvajati irealne pogojne stavke s *če*, ali je dovoljen samo *ko*, čeprav v takem primeru za naš jezikovni čut ni med njima nobene razlike? Ker nam za kriterij pravilnosti ne služi uzus, ampak vsi mogoči drugi vidiki, bi moral tisti, ki bi se hotel držati vseh teh prepovedi, zapovedi, priporočil in nasvetov, s katerimi so z raznih strani samo v zadnjih letih pritiskali nanj, kaj kmalu spoznati, da ni *bolj* nevhvalnega dela, kakor napisati stavek v naši materinščini. Ne smel bi zapisati *dvig*, *dviganje*, *dvigati*, ampak samo *vzdigovanje*, *vzdigovati*, *vzdigniti*, ne *slovar*, ampak samo *besednjak*, ne *znak*, ampak samo *znamenje*, samo *študentovski*, ne *študentski*, ne *ukinjen vlak*, ampak *odpravljen vlak*, ne *prekiniti zvezo*, ampak *pretrgati zvezo*, ne *graditi*, ampak *zidati*, *zastonj*, ne *zaman*, *znanost*, ne *veda*, *časnik*, *časnikar*, ne *časopis*, *novinar*, *prihodnost*, ne *bodočnost*, *boj*, ne *borba*, *odkrit*, ne *iskren*, *skušnja*, ne *izpít*, *varstvo*, ne *zaščita*, *mogoč*, ne *možen*, *naslednji*, ne *sledeči*, *stričnik*, ne *nečak*, *breg*, ne *obala*, *velikanski*, ne *ogromen*, *podoba*, ne *slika*, *razloček*, ne *razlika*, *obravnava*, ne *razprava*, *spominek*, ne *spomenik*, *slovesen*, ne *svečan*, *natančen*, ne *točen*, *tehten*, *pomemben*, ne *važen*, *vojska*, ne *vojna*, *drugi*, ne *ostali*, *postava*, ne *zakon*, *prostost*, ne *svoboda*, *hudodelstvo*, ne

zločin, zahod, ne zapad, izmišljaja, ne izmišljotina, in tako bi lahko naštevali brez konca in kraja. (Primeri niso iz SP 1950.) In vendar občutimo tudi besede, ki jih ta ali oni prepoveduje ali odsvetuje, kot vsakdanja izrazna sredstva knjižne slovenščine. Nekatere so primernejše za določeno vrsto tekstov, pri drugih se je izoblikovala pomenska razlika, tretje so sinonimi.

Kako varljivi in majavi so kriteriji, ki spregledujejo pravo vlogo jezika, nam kaže usoda nekaterih jezikovnih sredstev. Zaradi obtožbe, da so tujega izvora, so bila v neki dobi prepovedana, ko pa je kdo začel dokazovati njihovo »nedolžnost«, so dobila državljske pravice. Dolgo so nas na primer učili, da je adverb *ravno* germanizem; tudi *prestavo* v pomenu prevoda in *igrati vlogo* v prenesenem pomenu so iz istega razloga izločili. Danes so ti izrazi dovoljeni in se tudi rabijo, kajti v živi govorici so se kljub prepovedi obdržali. V SP 1950 bi našli še mnogo besed, ki jih nekoč ne bi smeli zapisati, ne manjka pa tudi takih, ki še vedno čakajo na priznanje. Takšna je na primer zveza *nimam časa*, ki je v SP 1950 označena z zvezdico, in fraza *sum je padel nanj*, ki ima križec, v naši reviji pa smo nedavno tega brali (JiS V, 182), da tudi to najbrž ni germanizem in naj bi jih torej dovoljevali. Podobno je s predlogom *čez*, ki ga SP 1950 in slovnica 1956 v nekaterih zvezah preganjata (JiS IV, 168). Celo raba člena *ta* s pridevnikom, ki je veljala za hud germanizem, ima že svojega zagovornika, ki jo hoče rešiti tega očitka (JiS V, 131), in morda ni več daleč čas, ko bomo smeli pisati *prinesi mi ta nove čevlje*, ker se *prinesi mi nove čevlje* lahko razume drugače, kakor smo misliti. Obogatili bi se torej za prepotrebno izrazno možnost, ki je bila že doslej v živi govorici nepogrešljiva.

Samovoljno in neodgovorno šarjenje po našem jeziku je sicer le malokdaj doseglo svoj namen, zato pa je ustvarjalo v pišoči javnosti občutek negotovosti in utesnjenosti ali kot nasprotno reakcijo včasih anarhično omalovaževanje jezikovne norme in pravopisnih pravil. Kakor je neprijetno prvo, tako je nerazveseljivo drugo. Težnja po pravilnem izražanju in pisanju bi morala biti lastna vsem, ki hočejo veljati za omikane, kakor je težnja po lepem vedenju lastna vsem, ki hočejo veljati za olikane.

Nasilno poseganje v jezik ima svoj izvor v idealističnih pogledih na njegovo vlogo v družbi. Jezik ne more brez škode vršiti svoje funkcije, če je orodje političnih koncepcij ali pa igračka v rokah posameznikov, prepričanih, da je mogoče spreminjati jezikovno prakso po njihovih domislicah. Knjižni jezik je družbeno občilo, ki razvija toliko življenjske sile, kolikor je ima skupnost, kateri služi. Knjižni jezik je tako tesno povezan z narodom, ki si ga je ustvaril, da nam zgodovina knjižnega jezika, če jo znamo prav brati, verno zrcali usodo njegovega naroda. Kot sredstvo za sporazumevanje o vsem, s čimer živi jezikovna skupnost v svojem času, se jezik spreminja in bogati ali siromaši v skladu z izraznimi potrebami družbe. Ker pa je poleg tega jezik organizem z lastnim sistemom in zakonitostmi, so te spremembe jezikovnemu čutu skupnosti toliko bližje in naravnejše, kolikor bolj so nastale — kot pravimo — v duhu tistega jezika.

Nikakor ni naključje, da prav tisti, ki naš jezik najbolj vneto »popravljajo«, največkrat širijo preplah, češ da slovenski knjižni jezik propada in da bo — če bo šlo tako naprej — kaj kmalu izginil s površja zemlje. Takšne trditve so samo iztočnica in opravičilo za razne nasilne posege v naš jezik. Dokler služi slovenščina za sporazumevanje med ljudmi slovenske jezikovne skupnosti, se nam za njen obstoj ni treba bati. Knjižni jezik propada samo tedaj, kadar se zožujejo njegove družbene funkcije, to pa se dogaja ob velikih

nacionalnih in socialnih katastrofah, katerih posledice trajajo dolga desetletja ali celo stoletja. Zato slovenščina ni propadala niti takrat, ko so začeli nekateri pisati »lunin jezik«, kakor je krstil Bleiweis tisto mešanico, ki je bila tuja tako tedanjemu kmetu kakor izobražencu, niti ne propada danes, ko se slovenščini njene funkcije ne samo da ne odtegujejo, marveč se razraščajo tako na široko, kakor daleč seže človeška misel. Torej v današnji slovenščini ne gre za propadanje jezika, temveč za nekaj drugega. Po eni strani smo se znašli res nepripravljeni in omahujoči pred množino nalog, ki se postavljajo slovenskemu knjižnemu jeziku, če naj naš narod hodi vštric z drugimi kulturnimi narodi, po drugi strani pa se je dal del naše javnosti zbegati, ker ne more slediti zahtevam naglega družbenega razvoja, pri čemer pozablja zlasti tudi to, da dinamika časa vpliva na naše mišljenje, s čimer se spreminja tudi način izražanja. Naš jezik je danes nedvomno v težavah, toda to so težave rasti, ki jih bomo premagali toliko prej in uspešneje, čim bolj bomo razumeli njegove naloge in ga v skladu z njimi gojili. Te težave pa po nepotrebnem povečujejo nasilni popravljavci slovenščine, ki zaradi svojih idealističnih konceptov ne vidijo prave vloge knjižnega jezika in s svojimi, včasih povsem sentimentalnimi odločitvami zavirajo njegov razvoj.

Marja Boršnik

POL STOLETJA NARAZEN

»V KARLOVCU« IN »BOJ NA POŽIRAVNIKU«

Naša najpomembnejša realistična pripovednika Ivan Tavčar in Lovro Kuhar — Prežihov Voranc sta s svojim življenjem izpolnila leto dni manj kot celo stoletje (Tavčar se je rodil leta 1851, Prežih pa je umrl leta 1950). V tem času se je izvršil prelom, o katerem bo zgodovina prihodnjih stoletij pisala, da je bil enak ali pa celo večji od prelomov med starim in srednjim, ali pa med srednjim in novim vekom. Ta prelom je tako omajal ali pa celo porušil vero v stare, stoletja veljavne vrednote, da so prva desetletja nove, moderne dobe zanikala skoraj celotno ustvarjalno tradicijo. Tavčar je bil zastopnik starega reda in eden naših največjih predstavnikov klasičnega humanizma. Prežih je bil zastopnik novega reda in eden največjih naših predstavnikov modernega humanizma. Oba sta bila realista. Skupnosti in razlike med obema bom skušala nakazati ob analizi in primerjavi dveh novel, ki sta značilni za dve polstoletji našega literarnega razvoja. Prvo polstoletje, to je drugo polovico prejšnjega stoletja, predstavlja Tavčarjeva novela »V Karlovcu«, napisana leta 1879, izšla v Letopisu Matice slovenske za 1880 leta 1881. Drugo polstoletje, to je prvo polovico našega stoletja, predstavlja Prežihova novela »Boj na požiravniku«, napisana leta 1934, izšla v Sodobnosti 1935. Med nastankom obeh novel je razlike v času nekaj nad pol stoletja, to je petinpetdeset let. Zanimivo bo preveriti, kako se v obeh novelah zrcali različnost dob in ustvarjalcev.

Tavčar je svojo novelo doživljal in oblikoval v času, ko je delal kot odvetniški pripravnik pri Janezu Mencingerju v Kranju. Takrat je vsekakor že mislil na preselitev v Ljubljano in na kariero samostojnega odvetnika, ki mu bo s tem omogočena v našem centru. Bil je razgiban osemindvajsetleten fant,